

Ο αληθινός φασισμός

Πρόλογος

Σπουδαίο σοβιετικό ντοκιμαντέρ του 1965. Καταδίκη του φασισμού, όχι μέσα από «ψυχρή» κοινωνιολογική προσέγγιση, αλλά με την ανάδειξη της παρείσφρησης της φασιστικής νοοτροπίας στην καθημερινότητα των μικροαστών, μέσα από τον εύκολο συναισθηματισμό. Η ταινία δε μένει στη στεγνή παράθεση ιστορικών ντοκουμέντων, αλλά αγγίζει, με ψυχολογική προοπτική, το φασισμό που βίωσαν οι λαοί, που, όμως, δεν ήταν άμοιροι ευθυνών για την παραπλάνηση στην οποία αβασάνιστα αφέθηκαν.

Πρόκειται για ταινία - σταθμό στον παγκόσμιο κινηματογράφο λόγω της θεματικής, αλλά και του τρόπου προσέγγισής της. Ο Ρομ δε θέλει να δείξει μόνο το «πώς» του φασισμού, αλλά και το «γιατί». Σε αυτόν τον προσανατολισμό υποτάσσει πλήθος αρχειακού πολεμικού υλικού από την ΕΣΣΔ, Γερμανία και Πολωνία, απόρρητα αρχεία του χιτλερικού υπουργείου προπαγάνδας, ταινίες της Λένι Ρίφενσταλ (σ.σ. Γερμανίδα σκηνοθέτρια που πρόσφερε το ταλέντο της στο ναζισμό), και ερασιτεχνικές λήψεις των Ες - Ες.

Ο σκηνοθέτης (σ.σ. «κεφάλαιο» του παγκόσμιου κινηματογράφου) ως ιδεολογικό - καλλιτεχνικό «παιδί» των Αϊζενστάιν, Βερτόφ και Πουντόβκιν, χρησιμοποιεί με μαστοριά τα εκφραστικά μέσα του μοντάζ και της μουσικής επένδυσης, ώστε μέσα από την αντίστιξη των πλάνων, της διήγησης και της μουσικής, να δημιουργείται μια δυνατή συναισθηματική εγρήγορση στον θεατή.

Ο τρόπος όμως υπηρετεί ένα στόχο, που χωρίς αυτόν, ακόμη και το αισθητικά άψογο αποτέλεσμα παραμένει άδειο κέλυφος. Στην προκειμένη περίπτωση ο στόχος του Ρομ ήταν η μετάδοση στους νεότερους της πικρής πείρας της ανθρωπότητας από το φασισμό, ώστε αυτός να μην επαναληφθεί. Όπως ο ίδιος διηγείται, η ιδέα για την ταινία «γεννήθηκε» όταν βρέθηκε σε μια παρέα νέων ανθρώπων, γεννημένων λίγο πριν ή κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι οποίοι, όπως διαπίστωσε, με φόβο, ο σκηνοθέτης, πίστευαν ότι ο φασισμός όχι μόνο αποτελούσε παρελθόν αλλά ότι ήταν και «νεκρός». Για το συγκεκριμένο μάλιστα κινηματογραφικό είδος, ο Ρομ έλεγε ότι «η δουλειά πάνω σε μια ταινία τεκμηρίωσης είναι σχολείο της αλήθειας».

Η ταινία έγινε αμέσως δημοφιλής, ενώ σήμερα συγκαταλέγεται στα καλύτερα ντοκιμαντέρ του σοβιετικού και όχι μόνο, κινηματογράφου. Το σενάριο είναι του ίδιου, καθώς και των Γιούρι Χανιούτιν και Μάγια Τουρόβσκαγια.

Για την ταινία

Τα μάτια των αποστεωμένων ανθρώπινων πορτρέτων που απεικονίζονται στις φωτογραφίες των αρχείων των ναζιστικών στρατοπέδων θανάτου κοιτούν τους ζωντανούς επίμονα και διαπεραστικά. Τους ζωντανούς που συνεχίζουν να μη διδάσκονται από το παρελθόν και έτσι ο φόβος να το ξαναζήσουν, μέρα με την μέρα, αυξάνει. Γιατί «ο φασισμός δεν έρχεται από το μέλλον... οι ρίζες του το σύστημα αγκαλιάζουν... πάλι θε ν' απλώσει σα χολέρα πατώντας πάνω στην ανεμελιά σου και δίπλα σου θα φθάσει κάποια μέρα αν χάσεις τα ταξικά γυαλιά σου». Η δημοφιλέστερη των αντιπολεμικών ταινιών - τρομαχτικά επίκαιρη σήμερα που επιχειρείται να «δεθεί όλη η χώρα με αμοιβαία ευθύνη» όπως στους καιρούς που αναφέρεται το φιλμ - κρούει τον κώδωνα του κινδύνου στους ανθρώπους που θεωρούν δικαίωμα και καθήκον τους να σκέφτονται και να εκλογικεύουν.

Ο Σοβιετικός σκηνοθέτης Μιχαήλ Ρομ (1901 - 1971) υπήρξε από τους καθοριστικότερης επιρροής δασκάλους του Κρατικού Ινστιτούτου Κινηματογραφίας της ΕΣΣΔ. Η εικόνα της εξαιρετου μεγέθους προσωπικότητας του δασκάλου, που δεν κατέχει μόνο τη γνώση αλλά και κινηματογραφικές μεθόδους μετάδοσής της σφραγίζει απτά την αφεγάδιαστη σύνθεση τελειότητας και γλαφυρού ύφους ντοκιμαντέρ για τον καθημερινό φασισμό.

Με οπτική κοινωνιολογική και ψυχολογική προσεγγίζει ο σκηνοθέτης το πρωτογενές κινηματογραφημένο, ιστορικό υλικό του και συνθέτει ένα φιλικό δοκίμιο βασισμένο στο διαλεκτικό υλισμό για τον ορατό, κυρίως όμως τον αόρατο φασισμό που ελλοχεύει στη γωνιά και τρυπώνει ύπουλα όπου βρει χαραμάδα. Η κινηματογραφημένη τεκμηρίωση προέρχεται από τα πολεμικά αρχεία της ΕΣΣΔ, της Πολωνίας και της Γερμανίας. Από τα απόρρητα αρχεία του χιτλερικού υπουργείου προπαγάνδας το κεφάλαιο που αναφέρεται στην επεξεργασία και το δέσιμο του «Ο Αγώνας μου» ώστε να αντέξει χίλια χρόνια, όσα και το Ράιχ. «Κρίμα που οι άνθρωποι δεν το διάβασαν

προσεκτικά», σχολιάζει ο Ρομ, «θα μπορούσε το κακό να αποφευχθεί». Κομμάτια από το ναζιστικό φιλμ του 1942, προπαγάνδα υπέρ των φυλετικών νόμων «Ο αιώνιος Εβραίος», ντοκουμέντο σπάνιο από το γκέτο της Βαρσοβίας, προσπάθεια διαχωρισμού και κάθαρσης της έννοιας άνθρωπος από την κατηγορία Εβραίος, καθώς και αποσπάσματα από το απόσταγμα φασιστικής αισθητικής φιλμ της Ρίφενσταλ, «Θρίαμβος της Θέλησης», του 1934. Με κύριο εργαλείο το μοντάζ και τον δηκτικό σχολιασμό, ο Ρομ δομεί την ταινία σε κεφάλαια, σε θεματικές ενότητες, ανοίγει αφηγηματικούς κύκλους, τους συνδέει μεταξύ τους, αναλύει και συνθέτει, χωρίς η ευρηματική του αφήγηση να βρεθεί, ούτε στιγμή, εκτός θέματος, να πλαδαρέψει, να χάσει από το ενδιαφέρον της ή να αφήνει αναπάντητα κενά και χάσματα. Ο φασισμός και η σχέση του με το μονοπωλιακό κεφάλαιο που τον γεννά. Τα προμηνύματα της έκρηξης νέων αρπαχτικών πολέμων και υποδούλωσης λαών, για την κατάκτηση αγορών και την παγκόσμια κυριαρχία. Τα «εργαλεία» του φασισμού για να εξαπατά τις μάζες, το «νέο» που φέρνει, «νέο» κόμμα, «νέες» στολές, «νέα» τάγματα... Η κοινωνία σαν θέατρο και οι μάζες που δεν έχουν διδαχθεί να ξεχωρίζουν το ένα από το άλλο. «Ο φασισμός παρέσυρε τις μάζες γιατί κατόρθωσε να μπει στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου από την πλάγια πόρτα του συναισθηματισμού, παραλύοντας προηγουμένως τέλεια την λογική. Ολόκληρη η ταινία του Ρομ στρέφεται γύρω από αυτόν τον άξονα», έγραψε για την ταινία ο Βασίλης Ραφαηλίδης. Και η αισθητική του φασισμού, σημαντική διάσταση της πολιτικής του πρακτικής με τη συνεπικουρία της τέχνης του, σε ρόλο φορέα ηθικών αξιών σε ένα προσαρμοσμένο σύστημα αισθητικών συμβόλων. Ο εθνικοσοσιαλισμός του Χίτλερ, ο φασισμός, εγκαθιδρύθηκε από το γερμανικό χρηματιστικό κεφάλαιο όταν οι κυβερνήσεις του, απειλούμενες από μια σοσιαλιστική επανάσταση, δεν ήταν πια σε θέση να κυβερνούν και να διατηρούν την εξουσία τους με τα συνηθισμένα «δημοκρατικά» μέσα. Όταν οι αυξανόμενες απαιτήσεις των λαϊκών μαζών για δικαιώματα και ελευθερίες δεν μπορούσαν πια να ανασταλούν παρά με την ανοιχτή βία και την τρομοκρατία. Μη χάσετε την ταινία, μάθημα ιστορίας ύψιστης αισθητικής αξίας με σημερινό αντίκρισμα, για να κατανοήσουμε τους δικούς μας καιρούς. «Τον φασισμό βαθιά κατάλαβέ τον. Δεν θα πεθάνει μόνος, τσάκισέ τον»!

Παραγωγή: Σοβιετική Ένωση (1965).